

אחריות והתחדשות

■ היום הזה נהיית לעם

אין חולק על כך שעיקר התגבשותו של עם ישראל, התחולל בשנות העבדות במצרים. שנות העבדות והסבל יצרו **כור היתוך**, שלתוכו נוצק עם הנצח שחולל את המפנה הגדול בהיסטוריה.

על התהוות העם במצרים אנו לומדים מלשון הכתוב:

”וְאַתְּכֶם לְקַח ה' וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבְּרִזָּל מִמִּצְרַיִם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כִּיּוֹם הַזֶּה.”
(דברים ד, כ)

כור ברזל הוא המקום בו מתיכים עפרות ברזל, מסננים את הסיגים ומפיקים ברזל טהור. עם ישראל עבר תהליך היתוך, נוצר ונוצק בתוך עבדות מצרים. עוד בטרם צאתם ממצרים הועלו בני ישראל לדרגת **עם** בחיר ה', כפי שה' מציין בפירוש למשה רבנו:

”וְאַמְרַתְּ אֵלָיו... שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי בַמִּדְבָּר...”
(שמות ז, טז)

הביטוי **עמי**, הוא על שם העתיד. כלומר, למרות שהם עם נבחר לעבוד את ה', עדיין שם ה' לא נקרא עליהם עד מתן תורה. בפועל, רק במעמד הר סיני שבו בני ישראל קיבלו על עצמם לשמוע בקול ה' ולשמור את בריתו, רק אז, הכריז ה' באזני העם:

”אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ...”
(שמות כ, ב)

נשוב ונדגיש. בארץ מצרים, התגבש עם ישראל לדרגת עם שהקב"ה בחר בו להיות מוכן לעמוד בעתיד למרגלות הר סיני ולשמוע את ה' מצהיר שהוא **”אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל”**.

לאור זאת, כיצד ייתכן שארבעים שנה אחרי מעמד הר סיני יעמוד משה רבנו ויכריז באוזני עם ישראל:

”הִסְכַּת וְשָׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעַם לַה' אֱלֹהֶיךָ?” (דברים כז, ט)

משום כך מפרש רש"י: ”בכל יום יהיה בעיניך כאילו היום באת עמו בברית”. כלומר, הכרזתו של משה באה להמחיש, כיצד עלינו להתייחס אל הברית באופן שתלווה אותנו יום יום.

אולם רש"י לא מסביר מהו הסוד שבאמצעותו ניתן לחוש את הופעת הברית בין ה' ובין עם ישראל מחודשת בכל יום?

גם הפסוק הבא שנזכר ערב הכניסה לארץ ישראל, לא ברור:

”הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוְךָ לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה...” (דברים כז, טז)

האם רק היום הזה ה' מצווה אותנו? מה היה עד היום הזה?

גם כאן רש"י בפירושו, נאמן לשיטתו: ”בכל יום יהיו בעיניך כחדשים”.

שוב נשאל בפשטות.

איך מבצעים את זה? איך יוצרים את החוויה המרוממת של התחדשות בקבלת המצוות מידי יום ביומו?

■ קבלת אחריות

נמשיל משל מחייו של ילד יהודי.

יום ה'בר מצווה' בחיי כל נער, הוא יום מאוד משמעותי בחייו. במה? מה היא ההגדרה המדוייקת המציינת את נקודת המעבר מן היום שלפני ה'בר מצווה' ליום שאחריו?

ההגדרה היא: **אחריות**.

יכולת הנער לקבל אחריות על מעשיו, היא נקודת המעבר מילדות לבגרות. כמובן שיש רמות שונות בדרגת קבלת אחריות, אך השלב הראשון הוא יום ה'בר מצווה'. זוהי הגדרה הופכת את האדם לבר עונשין, כלומר, קבלת אחריותו למעשיו. כעת הילד מודע למשמעות אמירתו: ”אני מתחייב”. מעתה, אפשר לסמוך עליו שיתייצב מאחרי דיבורו.

טרם היות הנער בר מצווה, כל עוד הילד מקבל את כל הדרוש לו מבלי להידרש להתחייבות מקבילה, אין משמעות לקבלת אחריות. במעבר לבגרות, נדרש הנער יותר ויותר להתחייבות ולעשייה הדורשת אחריות. ככל שרמת אחריותו עולה, כך מתרחבת מידת עצמאותו וגדלות הסמכויות המוענקות לו.

אחריות אישית היא קומה ראשונה. קיימת מדרגה גבוהה יותר והיא: **ערבות המשפחתית**.

כשהנער מגיע לגיל 18, הוא כבר בשל לנישואין ולבניית התא המשפחתי החדש. בקומה השניה, הוא מתחיל גם לקחת אחריות למשפחה. בקומה השלישית, מתרחב מעגל האחריות מעבר למעגל המשפחתי, דוגמת המקבל על עצמו להיות ערב להלוואה של חברו. יש גם **ערבות קהילתית** ואפילו לאומית. במילים אחרות, ערבות ואחריות על מעשה אחרים. זהו המשל. מהו הנמשל?

עם ישראל נולד כעם ביציאתו ממצרים, מקום ששימש לו כמקום עיבור. את תקופת ילדותו ובחרותו בילה עם ישראל במדבר. במקום הזה ניתן לו הכול מן המוכן, כילד.

בתקופת המדבר, עמד משה רבנו ולימד את ישראל תורה ודעת ולכל שאלה היה מציב מענה. למשה היה קו פתוח אל ה' בשאלות ותשובות. מזונם העיקרי היה מן שניתן בשפע עד פתח ביתם. עמוד האש בלילה ועמוד הענן ביום היו מסמנים להם את הכיוון ואת הדרך. באר המים הייתה מתלווה אליהם ממקום למקום ולא הייתה בעיה של מי שתייה. את הצל מחום השמש הכבד היה מספק הענן שעל ראשם. לבגדים חדשים לא היה צורך כי בגדיהם לא עברו תהליך שחיקה.

נקודת המפנה הייתה בכניסה לארץ ישראל. כעת, עם ישראל נדרש לעשייה, למלחמה נגד אויביו בסיוע ה' מלמעלה. מעתה עליהם בעצמם לבנות בתים ולנטוע עצים, למנות מלך ולבנות את בית המקדש.

המעבר הזה, מהווה מעבר מילדות לבגרות. מְתָלוֹת מוחלטת, למצב של עצמאות מודרכת על ידי התורה והנביאים.

המדרש מתאר זאת כך:

"וְכִי תֵבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֲכָל".

(ויקרא יט, כג)

”משל לתרנגולת, שעד שגדלו אפרוחיה הייתה מושיטה לפיהם את מזונם. למן הרגע שגדלו וכל אחד מתקרב לאמו ומושיט את מקורו, במקום מזון הוא סופג על ראשו נקירה ממקורה של האם, כרומזת לו, לֵךְ והשג מזון בכוחות עצמך. כך אמר להם משה רבנו לישראל. [מעתה ואילך לא עוד באר מים ומן, ושלי ווענני כבוד, אלא] כל אחד ואחד יטען את מקושו (כלי עבודה) על כתפו ויצא ויטע נטיעות בעצמו”.

(על פי מדרש רבה, ויקרא יט)

כלומר, מעתה נדרשת אחריות אישית לעשייה, ולפיתוחה של ארץ ישראל.

בכל יום כחדשים

בכניסתו לארץ, החל עם ישראל לקבל אחריות על יישום התורה בארץ ישראל. האחריות הביצועית, מחייבת עיון מחודש בהוראות הביצוע. קיום מצוות התורה הלכה למעשה, מחייב חזרה על חוקי התורה ומצוותיה ולימוד ברמה גבוהה ואחראית, כדי שלא תיפול טעות בביצוע.

רוב בני אדם בתקופת לימודיהם, אינם מקדישים תשומת לב לפרטים קטנים בחומר הנלמד, מפני שהם אינם משמעותיים לגביהם. לא כן בשעה שהם עוברים לעשייה ולביצוע. כאן צצות שאלות על גבי שאלות בכל פרט ופרט וזה מעורר את ההתחדשות בלימוד כאילו הוא התקבל היום.

על פי זה מובן הפסוק שהתקשינו בו לעיל:

”הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוְךָ לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה”.

(דברים כו, טז)

יום קבלת אחריות ביצועית מחייב לימוד מחודש ומוֹדְעוֹת עמוקה לתורה ולמצוות. כך גם יהיה פירוש הפסוק בסוף הפרשה:

”אֵלֶּה דְבַרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה לְכַרֵּת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... מִלְּבַד הַבְּרִית

(דברים כח, טט)

אֲשֶׁר כָּרַת אִתְּם בְּחָרֵב”.

מדוע שתי בריתות? מה מוסיפה השניה על הראשונה?

התשובה היא, שהברית הראשונה הייתה בהר סיני בקבלת התורה. שם החל ראשית תהליך הלמידה על תפקידו העולמי של עם ה', ההולך בדרך ה'.

תהליך הלמידה הזה נמשך 40 שנה. כל עוד הבן לומד, נותנים לו מילגת לימודים ודואגים לכל מחסורו. פנימיה, חדר אוכל, מתקני בריאות.

הברית השנייה הייתה כאן בערבות מואב, קרוב מאוד למקום כניסתם לארץ ישראל. כאן מתחדשת הברית ברמה של הכנה לביצוע וקבלת אחריות אישית מלאה.

מכאן נובעת חוויית ההתחדשות כאילו זה היה היום הראשון. זהו פירושו של הפסוק שציטטנו לעיל:

"הִסְכַּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל, הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעַם לַה' אֱלֹהֶיךָ". (דברים כז, ט)

ערבות הדדית

כבר צוין לעיל, שעל גבי האחריות האישית קיימת מדרגה גבוהה יותר, והיא ערבות הדדית. בני ישראל קיבלו על עצמם להיות ערבים זה לזה. המקור בתורה לערבות זו, הוא כאן:

"וְכִשְׁלוּ אִישׁ בְּאָחִיו... " (ויקרא כו, לו) וכהגדרת חז"ל "איש בעוון אחיו". (סנהדרין כז:)

ערבות הדדית היא יסוד למצוות התוכחה, כפי שמדגישה התורה:

"... הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא". (ויקרא יט, יז)

כלומר, אם לא הוכחת והזהרת את חברך, אתה נושא במקצת האחריות לחטא ועלול להיענש בהתאם.

זהו גם הבסיס להלכה, שכל אדם מישראל יכול להוציא ידי חובה את חברו בברכותיו, אף על פי שהוא אישית כבר יצא ידי חובתו. כגון, מי שעשה קידוש בליל שבת, יכול לקדש שוב למי שעדיין לא שמע קידוש. ההסבר הוא כדלקמן.

מכיוון שהוא ערב לחברו, כל עוד חברו לא יצא ידי חובתו, הדבר נחשב כאילו הוא עצמו לא יצא ידי חובתו. משום כך הוא רשאי לברך בשבילו. רואים זאת בפירוש בפרשת ניצבים:

"אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם כָּלְכֶם... לְעִבְרָךְ בְּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאֲלֹתָיו... לְמַעַן הִקִּים אֶתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעַם וְהוּא יִהְיֶה לְךָ לְאֱלֹהִים...". (דברים כט, ט-יב)

במה התייחד היום הזה, שבו אפשר לומר בביטחון שעם ישראל נהפך לעם ה'?

התשובה היא בפסוק הבא:

”וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְכֶם אֲנֹכִי כָרַת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת...”

כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנֶנּוּ פֹה עִמָּנִי... וְאֶת אֲשֶׁר אֵינְנִי פֹה עִמָּנִי הַיּוֹם.” (שם, יג-יד)

כלומר, המוכנות לערבות הדור הזה על כל הדורות הבאים אחריו, היא המטביעה את החותמת הסופית המאשרת כי בני ישראל התעלו לדרגת עם ה' לדורות עולם.

■ היחיד והעם

נשוב ונעמיק במושג החדש הזה, שהוא התחייבות העם לדורותיו:

”וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְכֶם אֲנֹכִי כָרַת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת הָאֱלֹהִים הַזֹּאת.”

כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנֶנּוּ פֹה עִמָּנִי... וְאֶת אֲשֶׁר אֵינְנִי פֹה עִמָּנִי...” (דברים כט, יג-יד)

הביטוי ”אֶת אֲשֶׁר אֵינְנִי פֹה עִמָּנִי”, מכוון לדורות הבאים שעדיין לא נולדו.

נשאלת השאלה.

מהו הצידוק המוסרי להתחייבות הדור הראשון בשם כל הדורות שעדיין לא באו לעולם? איך אפשר לקחת אחריות על מי שעדיין לא נולד?

וביתר פירוט.

כדי לכרות ברית, יש צורך בהסכמת שני הצדדים. כלומר, עם ישראל מול ה'. איך אפשר לחייב את הדורות הבאים בברית, כאשר לא שאלו את פיהם ולא הייתה להם בחירה חופשית מלאה?

כדי לענות על השאלה הקשה הזאת, נשאל עוד שאלה.

אנו יודעים כי בגוף האדם חיים ופועלים כמאה אלף מיליארד (100 טריליון) תאים. לכל סוג תאים יש תוחלת חיים מסויימת, החל מיום אחד וכלה במספר חודשים.

בתוך מספר חודשים מתים כל התאים ונוצרים תאים חדשים במקומם. כלומר, כל מספר חודשים האדם מחדש את כל גופו בתאים חדשים לגמרי.

כעת, נניח שאדם קיבל על עצמו לבצע התחייבות מסוימת ואף נשבע. האם יכולים התאים החדשים לטעון, אנחנו לא היינו בעולם כשהתאים הקודמים לנו היו שותפים לשבועה, ולכן השבועה אינה מחייבת אותנו?

התשובה היא: לא. הם אינם יכולים לטעון טענה כזאת. מדוע לא?

כיוון שהישות הנשבעת הנקראת 'אדם', מייצגת את כל התאים, גם אלו שנולדו וגם אלו שעדיין לא נולדו. אמנם, נכון שלכל תא יש חיים וישות משלו, אך היות והוא חלק ממהות האדם, הרי הוא שותף ליצירה המהותית הזאת, שהיא הרבה מעבר לצירוף מספר תאים. מותו של התא הוא כפרט, אך כחלק מן הכלל הוא חי ונקרא בשם אדם. הצופן התורשתי עובר מתא לתא, והתאים חיים בהמשכיותם.

על פי אותה מתכונת, הישות הנקראת 'עם ישראל' חיה לנצח גם אם הפרטים שבתוכה, דהיינו האנשים או הדורות, מתים. עם, הוא הרבה יותר מאשר צירוף מספר אנשים או מספר דורות, יהיו ככל שיהיו.

על פי זה, האדם מת כפרט, אך חי לעולם ביישות הנצחית הזו הנקראת עם ה'. הצופן התורשתי של עם ישראל, עובר מדור לדור. משום כך יש ביכולתו של משה להשביע את העם לדורותיו, גם את הדורות שעדיין לא באו לעולם.

ההבנה העמוקה הזאת מחדדת מאוד את הקביעה של משה רבנו, אשר סביבה היה הדיון הנרחב הזה.

"למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לא-להים..." (שם, פסוק יב)

כלומר, ההכרזה על עם ישראל כעם, קשורה קשר עמוק עם היכולת להתחייב גם בשם אלו שאינם ושעדיין לא באו לעולם.

"ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת, כי את אשר ישנו פה... ואת אשר איננו פה עמנו היום". (שם, יב-יג)

■ על כל אלה יביאך הא-להים במשפט

להשלמת הנושא, נעבור אל ספר קהלת וניפגש בהדרכה קשה ולא פשוטה:

"שמה בחור בילדותי ויטיבך לבך בימי בחורותי והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך ודע כי על כל אלה יביאך הא-להים במשפט". (קהלת יא, ט)

ראשית, פסוק זה סותר את עצמו. הפסוק פותח בהיתר גורף לכל בחור לעשות כראות עיניו, וחותרם באזהרה חמורה שלא לעשות זאת!

ועוד. כיצד אפשר להעלות על הדעת, להדריך בחור ללכת אחר לבו ועיניו בניגוד גמור להוראת התורה אשר מצווה בפירוש:

"... ולא תתרו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם..." (במדבר טו, לט)

את השאלות האלה שואלת הגמרא, ומשיבה עליהם בשם ריש לקיש:

“עד כאן לדברי תורה מכאן ואילך למעשים טובים”.

כלומר, “שְׁמַח בְּחֹר... - לדברי תורה. יְבִיאָךְ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט... - מעשים טובים”. עומק דבריו של האמורא המפורסם הוא זה. כל לימוד, ויהיה הקשה והמעמיק ביותר, עדיין הוא מחוץ לגבולות האחריות ולכן ניתן להמשיל אותו לבילוי של שמחה ומשתה.

למן הרגע שבו נוטלים אחריות ביצועית, ההתייחסות היא מחמירה. כאן כבר נדרשת תשומת לב מירבית לכל פרט העומד לפני ביצוע כאילו עומדים למשפט ה' בכל רגע ורגע.

אנו רואים שוב, שהמעבר מלימוד תיאורטי לאחריות מעשית וביצועית הוא משמעותי מאוד ויוצר מימד של התחלה מחודשת.

עד שתגיע למקומו

נתבונן בפסוק הזה:

“וְלֹא נָתַן ה' לְכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לְרֹאוֹת וְאָזְנִים לְשִׁמֹּעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְאוֹלָךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר”.

(דברים כט, ג-ד)

כלומר, משה רבנו אומר לישראל: רק היום, ערב כניסתכם לארץ, ערב קבלת אחריות מעשית וביצועית, אתם מסוגלים להבין את כל הוראותיי והחלטותיי. רק כעת אתם יורדים לסוף דעתי ועומדים בלחצים שאני עמדתי ובמחשבה שבה הייתי.

מכאן קבעו חכמי התלמוד, שאין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה. כלומר, היכולת להבין עד הסוף את הנהגות רבו מתאפשרת אך ורק מגיל ארבעים.

“אמר רבה: שמע מינה לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין”.

(עבודה זרה ה:)

זה מביא אותנו לעוד משנה מפורסמת:

“... אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו...”.

(אבות ב, ד)

כלומר, כדי שאדם יעמוד על דעת רבו, הוא חייב להיות באותה עמדה. דהיינו, באותו תפקיד ובאותה תמונת מצב. רק כאשר יגיע לגיל ארבעים ויוכל ללמד ולהורות, רק אז, בהיותו עומד באותם לחצים ובאותה אחריות, יוכל להבין לעומק מדוע רבו קיבל החלטות אלו ולא אחרות.

משום כך, בזמן התנאים והאמוראים לא היו נותנים רשות לאדם להורות הלכה לרבים עד הגיעו לגיל ארבעים, אלא אם כן אין בנמצא כמוהו (על פי הגמרא סוטה כב:).

חז"ל מכנים את הקדוש ברוך הוא 'מקום', וכך אנחנו אומרים בהגדה של פסח:

"ברוך המקום ברוך הוא... כנגד ארבעה בנים דברה התורה..."

הפירוש המקובל לכינוי הזה הוא, שהקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. כלומר, הקב"ה הוא קיומו של העולם. הוא מחזיק את כל היקום שלא יתפרק, ולא העולם מחזיק אותו.

לעיל הצגנו את דברי המשנה: "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו".

כאן המילה 'מקום' מקבלת משמעות חדשה. לא מקום חומרי אלא הסביבה התודעתית שלו. אסור לנו לדון אדם, עד שנחדור לתמונת המצב בה היה. באותו אופן אין ה' דן את האדם, עד שהוא חודר לדעתו ומבין עד הסוף את כל המניעים ואת כל הנסיבות ואת כל הלחצים שהיו עליו בשעה שעשה את מה שעשה.

על כך מוסיף הרב נחמן מברסלב, שהביטוי "ה' נמצא בכל מקום" פירושו, בכל נקודות המוצא התודעתיות, שמהן יצא האדם לבצע את מעשהו.

זה מבטיח, שפסק דינו של בורא עולם יהיה אמת לאמיתו, הוגן וישר, כדבריו חוצבי הלהבות של משה רבנו:

"... אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עֹלָם צְדִיק וְיֵשֶׁר הוּא."

(דברים לב, ד)

